

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 16
Частина 4

Херсон
2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор (виконуючий обов'язки):

Шашкова Ніна Ігорівна, доктор економічних наук, доцент (завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).

Заступник головного редактора:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор (ректор Херсонського державного університету).

Відповідальний секретар:

Станкевич Юлія Юрійівна, кандидат економічних наук (доцент кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Члени редакційної колегії:

Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського).

Князева Олена Альбертівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова).

Лозова Тамара Ілліївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку Бориспільського інституту муніципального менеджменту Міжрегіональної академії управління персоналом).

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Державного університету телекомунікацій).

Мохненко Андрій Сергійович, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри обліку та аудиту Херсонського національного технічного університету).

Скидан Олег Васильович, доктор економічних наук, доцент (проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Житомирського національного агроекологічного університету).

Ушкаренко Юлія Вікторівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Хрущ Ніла Анатоліївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету).

Грегори Гарднер, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Едвін Португал, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Римантас Сташис, Ph.D, професор економіки, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету, Литва.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»

включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

**Рекомендовано до друку та поширенням через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
на підставі Протоколу № 6 від 29.02.2016 р.**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19747-9547Р,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Ворошилова Г.О., Верезомська І.Г. СВІТОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	9
Джусов А.А. ФОРМАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ИДЕНТИФИКАЦИИ ГРАФИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ТЕХНИЧЕСКОГО АНАЛИЗА НА МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ.....	12
Дуб А.Р. КАНАЛИ МІЖНАРОДНИХ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇХ ВИБІР.....	17
Закревська Л.М. ФАКТОРИ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ У ПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ.....	21
Заліско О.І. СТРАТЕГІЯ БОРГ-ШИФТИНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕВАГ ПОДАТКОВОГО ЩИТА СУЧАСНИМИ ТНК.....	24
Мангушев Д.В., Тимків Н.Я. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ.....	30

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Скрипник Н.С., Хайрутдінов Е.О. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ І СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ.....	34
Солодовник О.О. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ УЗГОДЖЕНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ППП.....	38
Стрий Л.А., Захарченко Л.А., Голубев А.К. СЕТЕВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ РЫНКОВ ИНФОКОММУНИКАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ.....	43
Тимошенко О.О. СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЯК УМОВА ЗМІЦНЕННЯ ПІДВАЛИН СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....	47

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ворончак І.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	52
Гнатенко І.А., Кулікова Ю.Е. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОРГАНІЗАЦІЇ.....	55
Гордієнко В.О., Борвінко Е.В. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЦІЛЬОВОЮ ПРОГРАМОЮ.....	59
Дикань В.Л., Воловельська І.В. СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА.....	63
Запухляк І.Б. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	66
Скорук О.В. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	70
Соколенко Т.М., Матвієнко О.В. КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК УМОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ.....	73

Соколова Л.В., Колісник О.В. НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ОЗНАК БАНКРУТСТВА ЕНЕРГОГЕНЕРУЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	76
Станько Т.М. СТИМУЛЮВАННЯ ВИРОЩУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЕФЕКТИВНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КУЛЬТУР.....	81
Строкович Г.В. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗОВНІШНЬОГО ПОТЕНЦІЙНОГО РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА.....	86
Сусіденко О.В. АНАЛІЗ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	90
Сушарник Я.А. СИСТЕМА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ.....	93
СЕКЦІЯ 4	
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Данило С.І. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РОЗДРІВНОЇ ТОРГІВЛІ РЕГІОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ.....	98
Діденко К.Д., Жученко В.Г. МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	101
Єрмакова О.А., Хуторний О.М., Хуторна Л.В. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я.....	105
СЕКЦІЯ 5	
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИПНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Скринько Н.В. ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ.....	108
СЕКЦІЯ 6	
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ.....	
Гуменюк О.Г. ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	113
Демченко В.Ю., Дереза В.М. ОЦІНКА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ПРИВАБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ.....	117
Сидорович О.Ю. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЙНА СУТНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ОПОДАТКУВАННЯ.....	120
Сілакова Г.В., Петрик С.В. ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	124
Слободянюк О.В., Степанова І.В. РИНОК ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	129
Сушко Н.М., Бригінська Л.Г. СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНИХ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	132
СЕКЦІЯ 7	
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Сторожук Т.М., Дружинська Н.С. ПЛАНУВАННЯ ТА ОБЛІК НЕДЕРЕВНИХ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ.....	137
Сулима М.О., Прокопенко С.П. РОЛЬ І ФУНКЦІЇ БАНКІВ – УЧАСНИКІВ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП.....	140

Тарасова Т.О. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРИНЦИПУ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....	143
--	-----

СЕКЦІЯ 8 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Головко О.Г., Губарев О.О., Кривонос А.А. МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	148
---	-----

Дацко М.В., Цвір Л.Р. ПОБУДОВА ТРАНСПОРТНИХ МАРШРУТІВ У ЛОГІСТИЦІ.....	152
---	-----

Скрильник І.І. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МАКСИМІЗАЦІЇ ВАЛОВОГО ПРИБУТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ.....	155
---	-----

Солодухін С.В., Шайтанова Є.С. АНАЛІЗ ПОВЕДІНКОВИХ ФАКТОРІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ ПРИ УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	159
--	-----

УДК 336.2;336.11

Сидорович О.Ю.*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету***КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЙНА СУТНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ОПОДАТКУВАННЯ**

У статті здійснюється спроба авторського представлення концептуалізаційної сутності неформальних інститутів оподаткування як одного із найбільш історично давніх суспільних інститутів держави, форми, види та механізми якого є індикатором рівня еволюції суспільства. Встановлено, що він виникає на ранніх етапах розвитку суспільних форм організації, трансформується в процесі соціальної еволюції від простих, зародкових, перехідних до сучасних формалізованих норм. Окреслення їхніх інституційних проявів і визначає мету дослідження.

Ключові слова: інститути оподаткування, формалізовані норми, неформальні взаємодії, транзакційні витрати.

Сидорович Е.Ю. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИОННАЯ СУЩНОСТЬ НЕФОРМАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

В статье делается попытка авторского представления концептуализационной сущности неформальных институтов налогообложения как одного из наиболее исторически древних общественных институтов государства, формы, виды и механизмы которого являются индикатором уровня эволюции общества. Установлено, что он возникает на ранних этапах развития общественных форм организации, трансформируется в процессе социальной эволюции от простых, зародышевых, переходящих к современным формализованным нормам. Описание их институциональной природы и определило цель исследования.

Ключевые слова: институты налогообложения, формализованные нормы, неформальные взаимодействия, транзакционные издержки.

Sidorovych O.Yu. CONCEPTUAL ESSENCE OF INFORMAL TAX INSTITUTES

In the article the author attempts to represent a conceptual nature of the informal tax institutions as one of the most historically ancient social institutions of the state, whose forms, types and mechanisms is an indicator of social development. Established that it occurs in the early stages of development of social forms of organization, transformed in the process of social evolution from simple, germ, transition to a modern formal norms of taxation. The delineation of their institutional manifestations determine the purpose of the study.

Keywords: Institutions taxation formal rules, informal interaction, transaction costs.

Постановка проблеми. Оподаткування є одним із найбільш історично давніх суспільних інститутів держави, форми, види та механізми якого є індикатором рівня еволюції суспільства, та продуктом історичного процесу природного вибору. Він виникає на ранніх етапах розвитку суспільних форм організації, трансформується в процесі соціальної еволюції від простих, зародкових, перехідних до більш зрілих і досконалих форм. Дані форми, змінюючись у процесі суспільної еволюції, залежать від рівня впливу на них відповідних об'єктивних і суб'єктивних передумов економічного, ідеологічного та політичного характеру. Ускладнення соціальних інститутів у процесі суспільного розвитку зумовили їх формалізацію, тобто закріплення певних типів соціальних взаємодій, встановивши обов'язковий характер у розрізі індивідів, окремої соціальної групи та суспільства загалом. Процеси формалізації норм передусім застосовувалися до тих різновидів соціальних взаємодій, що закріплювали найбільш важливі соціальні потреби, задоволення яких було необхідним для функціонування суспільства як цілісного соціального цілого, а саме: управління, суспільного контролю, оподаткування.

Метою дослідження є окреслення концептуалізаційної природи та засад функціонування неформальних інститутів оподаткування, умов їх трансформації та вплив на реалізацію формальних норм оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «інститут» є однією із центральних у роботах Р. Арона, А. Берлі, Д. Бернхема, Е. Богарта, Т. Верлена, Ж. Еллюля, Дж. Кларка, Г. Кольма, Дж. Коммонса, А. Лоува, Г. Мінза, У. Мітчелла, Д. Норта, У. Росту, Дж. Роулза, Ж. Фурастьє та ін.

За твердженням Дж. Ходжсона, інститути є ключовим елементом будь-якої економічної системи, що зумовлює завдання вивчення процесів їх збереження,

оновлення і зміни [7, с. 27-40]. Спочатку «інститути» тлумачилися як «природні утворення», що слугують задоволенню фундаментальних життєвих потреб суспільства, забезпеченню безпеки та соціального порядку [6, с. 108]. Пізніше, поряд із «природним» характером появи суспільних інститутів, вони починають тлумачитися окремими теоретиками як суспільні конструкти, тобто «штучні утворення», що формуються під впливом соціальної інженерії.

Формування інституціонального середовища кожної суспільної формації, від ранніх примітивних форм суспільної організації до сучасних цивілізованих держав, здійснюється відповідно до законів еволюції. Будь-яка історична форма буття соціуму, характеризуючись власною інституціональною моделлю, визначається заданими просторово-часовими межами. Визнання суспільних інститутів як структуроутворюючих елементів соціально-економічної системи в контексті еволюційного підходу дає змогу досліджувати механізми розвитку суспільства на основі фундаментальних принципів теорії еволюції: «спадковість–зміна–відбір». У цьому контексті спадковість розглядається як безперервність розвитку суспільного інституту, що забезпечує стабільність та монізм соціально-економічної системи; зміна – уможливлене здатність суспільних інститутів реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, їхній вплив на індивідуальні та суспільні взаємодії; відбір втілює конкурентний вибір найбільш ефективних за певних умов суспільних інститутів.

Констатація еволюційної природи інститутів оподаткування зумовлює необхідність авторського пошуку та спроб пояснення суті, закономірностей появи, особливостей розвитку та природи функціонування інституціональних одиниць у ході здійснення процесів оподаткування, що окреслює цілі та обумовлює основні результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення інституціональної сутності оподаткування, на думку вітчизняного теоретика Т. Меркулової [1, с. 43-46], окреслює його прояви як норми, правил гри та стереотипу поведінки.

Розгляд податку як *норми* в загальному значенні дає змогу визначати його як норму реалізації багаторозсторонніх відносин економічних агентів, яка впорядковує їх взаємодії для забезпечення фінансування діяльності держави щодо створення суспільних благ. При цьому «співвідношення між податком і оподаткуванням являє собою співвідношення норми і механізму її підтримання» [2, с. 64-70], зумовлюючи існування в фахових джерелах двох підходів: «бінарного», що включає представлення «норма+механізм» та «моно», який втілюється в одній нормі. Оподаткування як механізм, що забезпечує реалізацію і стійкість норми хоча і виходить за дефініційні межі «податку», однак є складовими одного інституту, який на рівних умовах можна називати інститутом податку чи інститутом оподаткування [2, с. 64-70].

Визначальною умовою розгляду норми як складового елементу інституту оподаткування є необхідність наявності таких її елементів, як ціль та умови дії. Згідно із класичним підходом, податок як норма відносин може існувати лише тоді, коли податкоплатники є вільними економічними агентами, що володіють правом власності на свої доходи, майно, капітал, оскільки, за твердженням А. Сміта, податки є ознакою свободи, а не рабства для тих, хто їх сплачує [5, с. 420].

Податок є історично найбільш пізньою формою відносин економічних агентів як фінансової основи забезпечення функціонування держави, оскільки, згідно з інституціональним трактуванням, більш ранні форми доходів не володіли необхідними ознаками норми. Хронологічно, виникнення інституту оподаткування як норми може бути започатковане у XVII–XVIII ст.ст., коли в переважній більшості держав право встановлення податків надавалося лише законодавчим органам, яким делегувалося визначення обсягу та цілей сплати обов'язкових відрахувань на фінансування загальнодержавних потреб.

Трактування *податків як правил гри* аргументує специфіку діяльності економічних агентів відповідно до формальних і неформальних правил поведінки, встановлених державою. Формування такого підходу в інституціоналізмі зумовлене перенесенням елементів теорій кейнсіанства та неокласики, в яких податки виступали регуляторами економічного циклу та процесів відтворення. Недоліком кейнсіанського підходу (згідно з яким податки визначалися як автоматичні макроекономічні регулятори, яким приписувалося дещо механістичне трактування) було неврахування зміни поведінки економічних агентів під впливом зростання рівня оподаткування.

Тлумачення *інституту як поведінкового стереотипу* властиве соціологічній парадигмі, яка в розгляді інституту зводить його до сукупності статусів та ролей, в які вступають індивіди для забезпечення власних інтересів та благ. У цьому контексті податкам відводиться роль стійкої норми економічного життя індивідів, які, будучи закріпленими у вигляді навичок, способів економічного мислення та зразків поведінки, втілюють трансформації процесів оподаткування як параметрів еволюційного розвитку інституту оподаткування.

Розгляд інститутів оподаткування в межах системної парадигми зумовлює їх представлення в якості поєднання функціональної, структурної та

інформаційної підсистем. Кожна з них закріплює за носіями інституту відповідні системозабезпечуючі функції, статуси та ролі, які завдяки встановленим формальним нормам, формам застосування та механізмам реалізації функціонують у певному фіскальному просторі, заданому культурними та ментальними параметрами.

Безумовно, значний розвиток інститутів оподаткування у контексті виконуваного ними цілого спектра засад, завдань та функцій зумовлює їх повне включення в інституціональну систему суспільства та актуалізує їх пізнання як системних інституціональних одиниць.

Різновидом інститутів, що обумовлюють інституціональну рівновагу в процесах оподаткування, якість інституціонального управління, перебіг економічних і соціальних процесів як у середині певної системи, так і запозичення моделей окремих інституціональних одиниць з інших систем, визначаючи ефективність процесів реформування процесів оподаткування, є неформальні інститути. Вміщуючи увесь досвід суспільних взаємодій, починаючи з прадавніх часів і донині, вони володіють широким діапазоном впливу на процеси державного управління, засади функціонування підприємницьких структур, індивідуальний та суспільний вибір.

Інституціональна неформальність є невід'ємним компонентом інституціональної архітектури будь-якого суспільства, обґрунтовуючи використання універсальних, еволюційно вивірених механізмів виживання соціуму, втілюючи індивідуальні інтереси та мотивації індивідів. У цьому контексті пізнання інститутів оподаткування необхідно здійснювати у діалектичній єдності формальної і неформальної складових з метою подальшого узгодженого, взаємного корегування та взаємодії.

Неформальні взаємодії, будучи сформованими в процесі історичного розвитку, являють собою свого роду «генетичну пам'ять» суспільства або дороговказ способів узгодження відносин у кризових ситуаціях на міжособовому та міжгруповому рівнях.

Формальні правила та неформальні норми поведінки, будучи наявними на різних ієрархічних рівнях суспільства, утворюють складні ієрархічні структури інститутів. Напевне, не буде перебільшенням констатація думки про те, що інститут оподаткування як жоден інший втілює у собі симбіоз цих двох протилежних типів взаємодій. Причиною цього є втілення іманентно властивого людині супротиву, зумовленого усвідомленням втручання держави в особистий простір індивіда, зумовлений необхідністю забезпечення суспільних інтересів.

Формальні інститути зафіксовані в законах і різного роду письмових розпорядженнях, що є обов'язковими для виконання на певній території. Основними принципами їх реалізації є всезагальність, публічність, обґрунтованість, прозорість, чіткість, зрозумілість та наявність примусу до їх реалізації. При цьому неформальні інститути, функціонуючи як аналог формальних, володіють спільними та відмінними рисами, є «неписаними» нормами, що реалізуються у вигляді суспільних домовленостей та загальноприйнятих обмежень.

На відміну від формальних інститутів оподаткування, гарантом існування та дотримання яких є держава, неформальні інститути є нормами, правилами поведінки та їх обмеженнями, дотримання яких гарантується усіма членами суспільства. Характерною їх ознакою є максимальна персоналізація, відсутність жорсткого авторитаризму, загаль-

ність формулювань та відсутність жорстких санкцій за порушення, значна інерційність, менша керованість, змінність та маневреність.

Аналіз фахових досліджень у сфері теорії інституціоналізму дає змогу виявити кілька підходів, що характеризують сутнісні характеристики неформальних інститутів (рис. 1).

Існує декілька передумов розширення неформальних інститутів за наявності певного комплексу формальних норм, правил поведінки та їх обмежень, зокрема:

1) неповнота формальних інститутів, які, задаючи параметри поведінки, не враховують усіх її варіантів, що змушує індивідів, які діють у межах формальних інститутів, розробляти доповнюючі існуючі норми і процедури або певним чином їх спрощувати;

2) використання неформальних інститутів в якості запасних стратегій для суб'єктів, які надають перевагу дотриманню формальних норм, але це не завжди є можливим під впливом певних обставин. Крім того, прикладом цього типу є розширення індивідами спектра неформальних взаємодій за умов, коли вони є менш витратними, ніж дотримання формальних норм;

3) третім різновидом передумов розширення неформальних інститутів є намагання досягнення цілей, які вважаються суспільно неприйнятними. Як приклад можна назвати існування демократичних, правових чи інших інститутів, які підкріплюються неформальними механізмами примусу і контролю, корупційним підґрунтям.

Окрім означених характеристик неформальних інститутів, виокремимо ті особливості, які характеризують неформальну сферу взаємовідносин в оподаткуванні. Передусім зазначимо, що, незважаючи на констатацію їх існування практично у всіх базових дослідженнях з інституціональної теорії, вони все ж представляють собою певну *terra incognita*, оскільки виступають свого роду підводною частиною айсбергу. Неформальні інститути є продуктом еволюційного розвитку, відображають хронологію взаємодії індивідів і виконують функції контролю, управління, «страхування» та самозбереження.

З цього приводу західний теоретик А. Редкліфф-Браун стверджує, що моральні та правові норми

поведінки як втілення зародкових форм неформальних інститутів почали формуватися на зорі первіснообщинного ладу у вигляді магічних і релігійних уявлень та ритуалів. Вони в сукупності складали силу, що тримала під контролем поведінку індивідів, їх дії та вплив на інших людей. При цьому «...найпростішу форму ритуальної санкції представляла загальноприйнята віра в те, що при недотриманні обрядових правил збільшується ймовірність якогось нещастя... відповідно до обставин проведення або значення ритуалу визначають позитивні результати, на які слід сподіватися, або негативні результати, яких належить побоюватися» [4].

Поділ інститутів на формальні і неформальні є традиційним для теорії інституціоналізму, де останнім приписується їх явна нелегітимність, деструктивний характер впливу на економічну поведінку, господарську діяльність та здатність заміщення формальних норм і правил. Проте найбільш повно існування повного переліку негативних властивостей неформальних інститутів відмічається саме у фіскальній сфері.

Аналіз природи прояву суспільного рівня неформального інституту дає змогу стверджувати про вплив правил, традицій, принципів, норм та установок, що є домінуючими патернами, зумовленими специфікою участі індивідів у певних взаємодіях, визначаючи тип податкової поведінки.

Означене дає змогу виділяти індивідуальний та суспільний рівні прояву неформального інституту оподаткування. На рівні індивіда він представлений у вигляді базових патернів, що обумовлюють його участь як носія інституту у взаємодіях певного типу. Сюди ми відносимо: звички, цінності, інтереси, вподобання, традиції, механізми прийняття рішень, мотивації та ментальні особливості, що визначають тип взаємодії та її результуючий ефект (рис. 2). Кожен з них, проходячи крізь призму системи статусів та ролей, реалізується, знаходить своє відображення у податковій поведінці відповідного типу.

Роль неформальних інститутів неможливо недооцінити, оскільки, будучи закладеними як «...внутрішньо обов'язкові для людини стандарти поведінки... є частиною тієї спадщини, яку ми називаємо культурою, завдяки

якій неформальні вирішення проблем обміну, знайдені в минулому, переносяться в сьогодення і роблять колишні неформальні обмеження важливим джерелом безперервності в ході тривалих соціальних змін» [3, с. 57].

Дослідження інституціональних трансформацій виявило існування широкого кола витрат, які зумовлюються функціонуванням інституту як механізму впорядкування взаємодії економічних агентів, та включення до спектра трактувань інститутів дослідження їхнього особливого прояву в діапазоні від *трансакційних витрат* на експлуатацію економічної системи [3, с. 53]; витрат, пов'язаних з пошуком агентом відповідної ціни, організації переговорів та укладанням контрактів;

Рис. 1. Сутнісні характеристики неформального інституту (виділені на основі домінуючих підходів інституціональних досліджень)

Джерело: складено автором

до трансформаційних та трансакційних витрат, які є витратами обробки і передачі інформації.

Трансакційні витрати розглядають як ресурси, які витрачаються агентом на пошук інформації, ведення переговорів, складання контракту, моніторинг дотримання норм та захист контракту від втручання третіх осіб. Згідно з даним підходом, перші три види витрат класифікуються як витрати на стадії, що передують заключенню контракту (ex ante), а наступні – як витрати економічних агентів в процесі реалізації контракту (ex post).

Розгляд інституту оподаткування з позиції трансакційних витрат дав змогу визначати причини, які забезпечують конкурентні переваги різноманітних форм та систем взаємодії економічних агентів як передумов виживання та відтворення інститутів в умовах еволюційних трансформацій. Трансакційні витрати, спрямовані на зниження втрат і пов'язані з функціонуванням інституту оподаткування, включають витрати інституціоналізації та витрати на адміністрування податків та на дотримання норм інституту, що в поєднанні виступають витратами на забезпечення функціонування інституту оподаткування.

Загалом, завдання інститутів – створювати такі рамкові умови, які дають змогу економити на трансакційних витратах, тобто витратах на пошук і обробку інформації, захист власності, укладення й обслуговування контрактів. Податки при такому підході характеризуються трансакційними витратами особливого виду. В обмін на сплату податків громадяни отримують від держави трансакційні блага – соціальні і суспільні блага, соціальну систему, гарантії прав власності, особистої безпеки тощо. Це у свою чергу значно спрощує і здешевлює взаємодію учасників економічних процесів, що дає змогу державі мінімізувати їх трансакційні збитки.

Представники інституціональної теорії і теорії раціонального вибору особливо важливим вбачали аналіз взаємозв'язку між трансакційними витратами, які несуть групи учасники фіскальних взаємодій, з безпосереднім рівнем оподаткування та причинами ухилення від сплати податків. На їхню думку, ступінь перенесення державою на податкоплатників податкового тягара значною мірою визначається здатністю бюрократичних структур до: переговорів з платниками податків; визначення видів діяльності, яка підпадає під оподаткування; та здійснення моніторингу рівня податкового навантаження на осіб, які є його носіями. У цьому контексті цілком слушним є трактування інститутів класиком інституціональної теорії Д. Норттом, згідно з яким останні розглядаються як «формальні правилами, неформальні обмеження і способи забезпечення дієвості обмежень» або як «правила, механізми, що забезпечують їх виконання і норми

поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми» [3, с. 18]. Згідно із цим підходом, економічні правила та їхня структура визначають гравцям «можливості з максимізації особистої вигоди за допомогою здійснення обміну» [3, с. 68].

Усвідомлюючи, що економічні агенти як учасники взаємодій діють відповідно до власних інтересів, тому, *безумовно, забезпечення стимулів до економічного зростання і розвитку буде залежати багато в чому від системи формальних правил оподаткування і механізмів контролю за їх дотримання та їх «вартістю» для пересічного платника податків і держави.* Зазначимо, що у суспільстві, де формальні норми є ефективними у забезпеченні індивідуального інтересу, роль неформальних інститутів є незначною. У протилежному випадку, якщо з урахуванням відповідних причин функції суспільного інституту не формалізовані або формалізовані неналежним чином, більший прояв знаходять саме неформальні взаємодії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Значний розвиток інститутів оподаткування у контексті виконуваного ними цілого спектру засад, завдань та функцій зумовлює їх повне включення в інституціональну систему суспільства та актуалізує їх пізнання як системних інституціональних одиниць. У результаті незнання закономірностей функціонування неформальних інститутів та нехтування ними зумовлюють суперечливий характер теоретико-методологічної бази податкового реформування, поспішне прийняття політично ангажованих законодавчих актів та здійснення постійних змін до них, що дискредитує державу як гаранта та базовий суспільний інститут, провокуючи опортуністичну поведінку учасників економічних процесів. У цьому

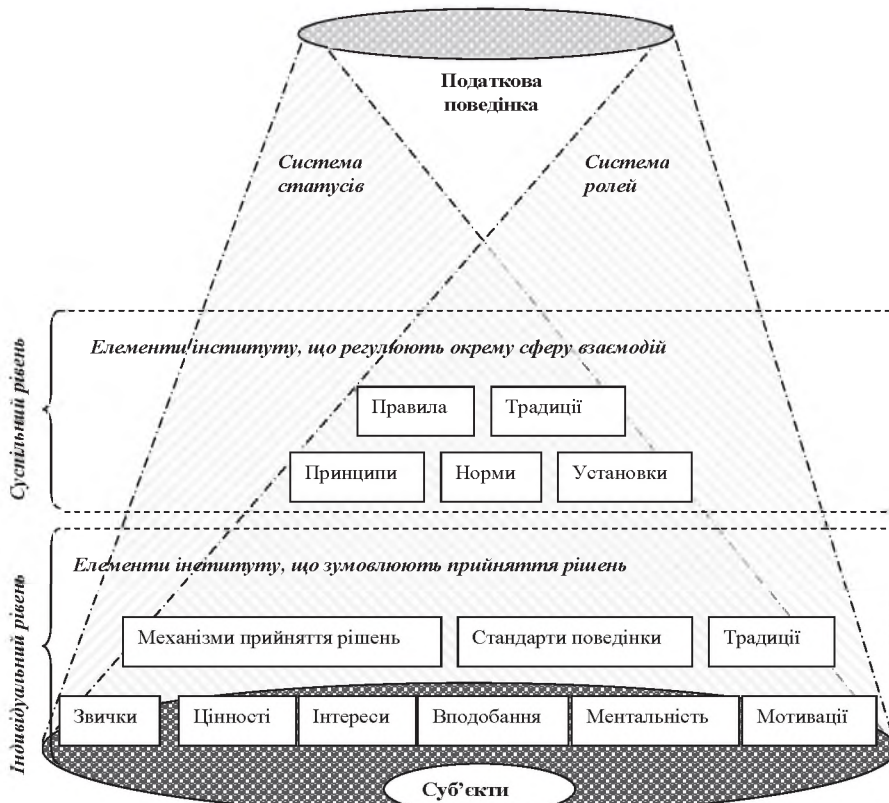

Рис. 2. Неформальний інститут оподаткування: складові та вплив на податкову поведінку

Джерело: складено автором самостійно

контексті твердження про домінування неформальних інститутів є лише свідченням неефективності функціонування в суспільстві формальних норм, правил поведінки, неефективного трансакційного обміну.

Подальше дослідження інститутів оподаткування в майбутньому дасть змогу не лише значно розширити межі предметного поля оподаткування, комплексно уточнити склад та структуру інститутів оподаткування, виявити їх основні суперечності і закономірності еволюції як унікального елементу соціально-економічних систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Меркулова Т.В. Институциональная сущность налога // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Економічна серія. – 2005. – № 650. – С. 43-46.
2. Меркулова Т.В. Формальный и неформальный институты налога: взаимосвязи и противоречия. Наукові праці ДонНТУ. Серія : економічна. Випуск 91. – С. 64-70.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М. : Фонд экономической книги начала, 1997. – 180 с.
4. Рэдклифф-Браун А.Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции [Электронный ресурс] / А.Р. Рэдклифф-Браун. – М. : Изд. фирма «Восточная литература», 2001. – РАН.159. – (Этнографическая библиотека). – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/cultur/radcliffe-brown_struct_function_in_prim_society.htm.
5. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Пер. з англ. – Книга 5. Про прибутки правителя або держави. – К. : Port-Royal, 2001. – 593 с.
6. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские. Серия: Классическая философская мысль. – Минск : Современный литератор, 1998. 1408 с.
7. Ходжсон Дж. Что такое институты? // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 27-40.

УДК 005.334:658.1

Сілакова Г.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Національного університету харчових технологій*

Петрик С.В.

*студентка
Національного університету харчових технологій*

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено підходи щодо визначення сутності категорії «фінансовий ризик». Наведено характерні ознаки фінансових ризиків підприємства. Виявлено основні причини виникнення фінансових ризиків на підприємстві. Систематизовано основні види фінансових ризиків та визначено їхній вплив на фінансову безпеку підприємства. Запропоновано класифікацію фінансових ризиків підприємства, яка є найбільш повною та ефективною у застосуванні. Також наведено методи зниження ступеня впливу фінансових ризиків на діяльність підприємства.

Ключові слова: фінансовий ризик, види фінансових ризиків, причини виникнення фінансових ризиків, методи зниження фінансових ризиків, фінансова безпека підприємства.

Сілакова А.В., Петрик С.В. ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Исследованы подходы к определению сущности категории «финансовый риск». Приведены характерные признаки финансовых рисков предприятия. Выявлены основные причины возникновения финансовых рисков на предприятии. Систематизированы основные виды финансовых рисков и определено их влияние на финансовую безопасность предприятия. Предложена классификация финансовых рисков предприятия, которая является наиболее полной и эффективной в применении. Также приведены методы снижения степени влияния финансовых рисков на деятельность предприятия.

Ключевые слова: финансовый риск, виды финансовых рисков, причины возникновения финансовых рисков, методы снижения финансовых рисков, финансовая безопасность предприятия.

Silakova H.V., Petrik S.V. FINANCIAL RISKS IN SYSTEM FINANCIAL SECURITY OF AN ENTERPRISE

Investigated approaches to the definition of category «financial risk». Presented the characteristics financial risks of an enterprise. Identified the basic causes of the financial risks in an enterprise. Systematized the main types of financial risks and determined their impact on the financial security of an enterprise. Suggested the classification of financial risks of an enterprise, which is the most completed and efficient to use. Also showed the methods of reducing the impact of financial risks in an enterprise.

Keywords: financial risk, types of financial risks, the causes of financial risks, methods of reducing financial risks, financial security of an enterprise.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічної науки все більше уваги приділяється питанням підвищення ефективності діяльності підприємства в умовах невизначеності середовища його функціонування. У зв'язку з цим усе частіше на перший план висуваються проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємства. При цьому най-

важливішою складовою реформування економіки та забезпечення фінансової безпеки підприємства є удосконалення методів мінімізації фінансових ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування наукового підходу до вивчення сутності фінансових ризиків та шляхів мінімізації їхнього впливу на діяльність підприєм-

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 16

Частина 4

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 19,07.
Замов. № 27/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.